

بررسی مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی از دیدگاه قرآن

محمد رحمان پور^۱

چکیده

زمینه و هدف: امروزه اقتصاد مقاومتی به یک تدبیر و راهکار برای دولت‌ها در راستای مواجهه با فشارها و تحریم‌های دشمن تبدیل شده است. اقتصاد مقاومتی در کشور ما به دلیل انگاره‌های اسلامی و بیانات روشنگر مقام معظم رهبری، از جایگاه ویژه و مهمی برخوردار شده است. آنچه نظامی هماهنگ و قوی را برای پیاده‌سازی و به‌کارگیری مبانی و اصول آن فراهم می‌سازد، اتکا به آموزه‌های اسلامی مندرج در کتاب آسمانی ما مسلمانان است. هدف از این پژوهش برجسته‌سازی و استخراج مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی از دیدگاه قرآن است.

روش تحقیق: این پژوهش از نوع کیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوای اسنادی و کتابخانه‌ای انجام گرفته است. بر این اساس، ابتدا به روش تحلیل محتوا، از بین مقالات و نوشته‌های معتبر و بر مبنای بیانات مقام معظم رهبری، مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی به همراه مضامین آن‌ها، استخراج و در جداول جداگانه دسته‌بندی و تلخیص شد. در ادامه، به روش کتابخانه، با مراجعه به قرآن، آیاتی که با مضامین مربوط به مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی ارتباط داشت، استخراج و در قالب جدول جداگانه، مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که برخی از مهمترین مبانی اقتصاد مقاومتی از دیدگاه قرآن عبارت‌اند از: تجلی توحید در اقتصاد، تفقه در احکام اقتصادی، عملیات اقتصادی مظهر عبودیت، جهاد اقتصادی همراه با عدالت، رشد اقتصادی، سعی و تلاش مجاهده اقتصادی، اشتغالات خاص اقتصادی در جهت ریشه‌کنی فقر و استضعاف مالی. از جمله اصول مهم نیز از دیدگاه قرآن، کار اقتصادی و ارزش افزوده، عدالت خدماتی در توزیع، گردش آزاد ثروت، خوداتکایی، قناعت و مصرف بهینه است.

واژه‌های کلیدی: اقتصاد مقاومتی، مبانی، اصول، قرآن.

۱- مقدمه

طراحی ساختارها و نهادهای متناسب با اصول و اهداف نظام اسلامی، دغدغه‌ای است که همواره فراروی اندیشمندان و صاحب‌نظران اسلامی بوده است. این هدف خصوصاً پس از وقوع انقلاب اسلامی تشدید شده و تلاش‌های فراوانی برای نیل به آن صورت پذیرفته است. چنین خواست عمومی تحت‌عنوان طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، در کلام رهبری نیز انعکاس یافته و در حال حاضر به مطالبه‌ای عمومی مبدل شده است (اسدی، ۱۳۹۳). نقطه‌آماج چنین الگویی، مقابله با ناملایمات و دشمنی‌های بدخواهان انقلاب و اسلام است که از دیرباز وجود داشته است و همچنان با آن مواجه هستیم. فشارها و تحریم‌های اقتصادی، یکی از حربه‌هایی است که برخی کشورها برای ضربه زدن و وابسته نگه‌داشتن کشورها استفاده می‌کنند.

کشور ما نیز به دلیل داشتن قابلیت‌ها و ظرفیت‌های فکری، طبیعی و اقتصادی، همواره با چنین مواجهه نابرابر و خصمانه روبرو بوده است. در دوران جنگ تحمیلی نیز چنین مشکلی وجود داشت. وضعیت شاخص اقتصادی در سال پایانی جنگ تحمیلی (۱۳۶۷) نشان می‌دهد که این شاخص‌ها به بحرانی‌ترین میزان خود در تمام سال‌های جنگ رسیده بود؛ برای مثال، کسری بودجه دولت به رقم بی‌سابقه ۵۴ درصد در تاریخ ایران رسیده بود. شاید بتوان ادعا کرد که از دلایل حضرت امام (ره) برای پذیرش قطعنامه، وضعیت نامطلوب اقتصادی ناشی از فقدان الگوی اقتصاد مقاومتی بوده است (سیف، ۱۳۹۱). امروزه خوشبختانه زمینه تدوین و پیاده‌سازی الگوی اقتصاد مقاومتی برای کشوری مانند ایران با داشتن منابع فراوان، جمعیت زیاد، بازار بزرگ درون کشور و ارتباطات نسبتاً خوب منطقه‌ای، فراهم است. تحولات جهانی نیز اقتضا می‌کند که جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان الهام‌بخش جهان اسلام الگویی موفق و مستقل در مدیریت اقتصادی به نمایش بگذارد و وضعیت مطلوب اقتصادی را در اندازه شئون و عزت‌نفس برای مردم خود ایجاد کند (رحمان‌پور و همکاران: ۱۳۹۴)؛ بنابراین، خود جمهوری اسلامی مکلف

به نظریه‌پردازی و ابتکار و نوآوری و الگوسازی در عرصه‌های جدید اقتصادی است (تراب‌زاده جهرمی و همکاران: ۱۳۹۲). شاید بهترین راهکار در این عرصه، استخراج الگوی اسلامی و نظام‌سازی بنیادی بر اساس تعالیم اسلامی باشد. اصول اساسی و جهت‌گیری‌های کلی مدنظر شریعت اسلامی همچون کرامت انسانی، مبارزه با استکبار و استضعاف، تعالی و رشد عمومی بشریت و ... می‌توانند مبانی تصمیم‌ها و جهت‌گیری‌ها قرار گیرند (نریمانی و عسکری، ۱۳۹۲). آنچه قبل از هر چیزی می‌تواند الگوی اقتصاد مقاومتی اسلامی را بهتر تشریح سازد، بررسی مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی در قرآن و متون اسلامی است که هدف اصلی پژوهش حاضر به‌شمار می‌رود. بر این اساس، ابتدا مفهوم و مبانی اقتصاد مقاومتی مستخرج از بیانات مقام معظم رهبری موردبحث قرار می‌گیرد و در ادامه، مبانی اقتصاد مقاومتی در متون اسلامی به‌ویژه قرآن، تجزیه و تحلیل می‌شود، به این امید که بتوان مسیر جدید و روشنی را برای اقتصاد مقاومتی ارائه نمود.

۲- مبانی نظری

می‌توان برای مفهوم اقتصاد مقاومتی در سطح بین‌المللی، معادل‌های گوناگونی را بیان کرد؛ برای مثال، بریگاگیلو^۱ و همکاران (۲۰۰۸) از اصطلاحی به نام «فنزیت اقتصادی»^۲ برای اشاره به توان سیاست‌ساخته یک اقتصاد برای مقابله -یا انطباق- با آثار شوک‌های برون‌زای مخالف، استفاده کرده است. این اصطلاح با تعریفی که از آن شده، نزدیک‌ترین مفهوم به «اقتصاد مقاومتی» در ادبیات رایج کشور ماست.

بریگاگیلو و استفان^۳ (۲۰۱۱) بیان می‌کند که اصطلاح فنزیت اقتصادی به دو مفهوم به‌کار می‌رود: اول، توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از شوک‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی؛ دوم، توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها. توانایی ایستادن در برابر شوک‌ها هنگامی متصور است که شوک‌ها یا خنثی و یا ناچیز باشند. همچنین

1. Briguglio.
2. Economic Resilience.
3. Briguglio and Stephen.

این نوع فنریت هنگامی که ممکن است اقتصاد از مکانیسم‌هایی برخوردار باشد که آثار شوک‌ها را کاهش دهد، با عنوان «جذب شوک» از آن نام برده می‌شود؛ برای مثال، وجود بازاری انعطاف‌پذیر، می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای جذب شوک‌ها عمل کند (بریگاگیلو و استفان، ۲۰۱۱: ۵). به‌طورکلی، فنریت اقتصادی به توان یک سیستم برای مقابله با شوک‌های پایدار گفته می‌شود (رز، ۲۰۰۸).^۱

به نظر نگارنده، اقتصاد مقاومتی عبارت است از: توان یک کشور برای مقابله با فشارهای اقتصادی تحمیل‌شده از سوی سایر کشورها و یا مقابله با شرایط به‌وجودآمده در سطح بین‌المللی که رشد اقتصادی را با مشکل مواجه می‌سازد. چنین توانی باید با تأکید بر ظرفیت‌ها و قابلیت‌های درونی باشد و ضمن کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد، رشد اقتصادی موجود همچنان محفوظ بماند و ادامه یابد. این مفهوم با آنچه در برخی کشورها مانند اسپانیا، یونان، پرتقال و تاندازه‌ای ایتالیا، از آن به‌عنوان ریاضت اقتصادی نام برده می‌شود، تفاوت زیادی دارد. ریاضت اقتصادی به طریحی گفته می‌شود که دولت‌های برای کاهش هزینه‌ها و رفع کسری بودجه، به کاهش و یا حذف ارائه برخی خدمات و مزایای عمومی دست می‌زنند. این طرح که به‌منظور مقابله با کسری بودجه توسط برخی دولت‌ها انجام می‌شود، گاهی اوقات به افزایش میزان مالیات و افزایش دریافت وام‌ها و کمک‌های مالی خارجی می‌انجامد. مردم در این وضعیت، به‌شدت تحت فشار قرار می‌گیرند و نخواهند توانست برای مدت طولانی دوام آورند. درحالی‌که اقتصاد مقاومتی مفهومی است که در پی مقاوم‌سازی، بحران‌زدایی و ترمیم ساختارهای اقتصادی و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود، مطرح می‌شود که به‌طورقطع باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت‌های عقلایی و مدبرانه، پیش‌شرط و الزام چنین موضوعی است. اقتصاد مقاومتی کاهش وابستگی‌ها و تأکید بر مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خوداتکایی است (فشاری و پورغفار، ۱۳۹۳). این مفهوم در کشور ما و طبق آنچه مقام معظم رهبری بر آن تأکید

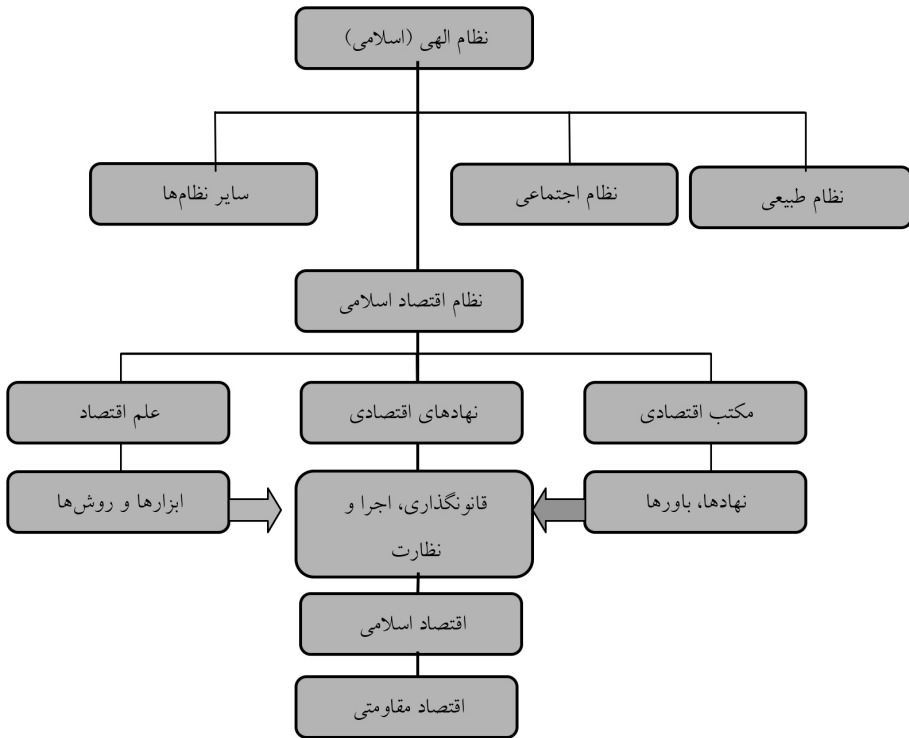
1. Rose.

دارند، معنای دیگری نیز یافته است: اقتصاد مقاومتی، به معنای درست مصرف کردن به منظور رفاه اجتماعی است که از طریق تکیه بر توانمندی‌های داخلی - و نه خارجی - و با اتکا به ارزش‌های اسلامی، تحقق می‌یابد. اسلام برای اینکه افراد به رشد و تعالی برسند و در مقابل فشارها و مصائب به خود متکی باشند و وحدت و انسجام خویش را حفظ کنند، برنامه خاصی را عرضه می‌کند که متکی بر قرآن و آموزه‌های آن است. استخراج این آموزه‌ها و مضامین گرانبهای آن می‌تواند مسیر افراد و نهادها را در هر زمینه‌ای روشن و ترسیم کند (رحمان‌پور و همکاران، ۱۳۹۵).

اقتصاد مقاومتی که تکیه‌گاه خوبی برای رشد و تعالی نظام اسلام در بخش اقتصادی است، دارای مبانی باارزشی است که می‌توان با بهره‌گیری و استنباط از آیات قرآن، اهمیت آن‌ها را برجسته ساخت. در رأس برنامه‌های راهبردی برای تعالی «اقتصاد مقاومتی» قرار دارد؛ آیه ۶۰ از سوره انفال «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» باید سرلوحه کار مسئولان و مردم کشور در مسیر اقتصاد مقاومتی قرار گیرد. این آیه تأکید دارد هر چه می‌توانید قوت و توان خود را افزایش دهید و زمینه‌های استعداد و مقاومت را در جامعه اسلامی فراهم کنید. در قرآن و حدیث، عبارات زیادی را در مورد جهاد اقتصادی وجود دارد که در آن‌ها مسئله عزت اسلام و مسلمانان موضوع محوری است، عزت از منظر قرآن کریم به معنای شکست‌ناپذیری است و ملت عزیز، ملتی است که مقاوم و پایدار باشد و بتواند فشارها را تحمل کند و همواره در مسیر سربلندی گام بردارد.

از دیدگاه توحیدی، عالم دارای یک نظام واحد و هماهنگ است. این نظام الهی زیرمجموعه‌هایی دارد که از جمله آن‌ها نظام اجتماعی، نظام سیاسی، نظام طبیعی، نظام اقتصادی و ... است که به هم مرتبط‌اند و بر هم اثر متقابل دارند. نظام اقتصادی، مجموعه مرتبط و منظم عناصری است که به منظور ارزشیابی و انتخاب در زمینه تولید، توزیع و مصرف برای کسب بیشترین موفقیت فعالیت می‌کند (نمازی، ۱۳۸۲). نظام اقتصاد اسلامی که ترکیبی از «علم اقتصاد»، «مکتب اقتصادی» و «نهادهای اقتصادی - اجتماعی» است، در قالب

یک «حکومت اسلامی» تحقق می‌یابد. در واقع، اقتصاد اسلامی با استفاده از ابزارهای علم اقتصاد و نهادها، در خدمت مکتب یا همان اهداف نظام اسلامی است. کشف‌ها و نوآوری‌های علمی در نظریه‌های مکاتب پویا اثر می‌گذارند. از طرفی، دیدگاه‌های مکتبی بنیان‌های فکری را متأثر می‌سازند و این امر در دیدگاه‌های علمی اثر می‌گذارد و نهادهای اجتماعی از هر دو اثر می‌پذیرند و بر آن‌ها تأثیر می‌گذارند. می‌توان گفت «علم اقتصاد» قانون‌مندی رفتار انسان را تبیین می‌کند و «دین» رفتار را می‌سازد یا تغییر می‌دهد. اگر رفتار انسان تغییر کند، مسیر و جهت علم اقتصاد تغییر می‌کند. به‌ویژه اگر تحت تأثیر مکتب یا فرهنگی تغییر کند، علم اقتصاد بدون تعصب آن رفتار را نظام‌مند خواهد کرد. در جامعه اسلامی، فرهنگ یا مکتب مورد بحث همان اسلام و آموزه‌های اسلامی است که در قرآن، عترت و احادیث معصومان آمده و بر آن تأکید شده است؛ بنابراین، مؤلفه‌ها و مبانی روشنگر اقتصاد اسلامی و مقاومتی را می‌توان در اسلام و نظام اسلامی جستجو کرد. تفاوت اقتصاد اسلامی در نظام اقتصادی اسلام با سایر مکاتب نیز در همین فرهنگ و مبانی آن است. هدف عالی یا اصلی نظام اقتصاد اسلامی در سطح کلان، افزایش ثروت جامعه و ثروت افراد جامعه و «رفاه عمومی» در چارچوب تعالیم دینی است. تعالیم دینی در قالب متون دینی چارچوب‌های مورد نظر را ترسیم و ارائه می‌هند. شکل زیر چارچوب مفهومی نظام اقتصاد اسلامی و اقتصاد مقاومتی را در نظام اسلامی نشان می‌دهد:

شکل (۱) چارچوب مفهومی نظام اقتصاد اسلامی و اقتصاد مقاومتی (اسدی، ۱۳۹۳)

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در نظام اسلامی - که بر پایه توحید و تعالیم الهی بنا شده است- برخلاف سایر مکاتب و ایدئولوژی‌ها، افزون بر استفاده از ابزارهای علمی برای برنامه‌ریزی اقتصادی، از ظرفیت‌های اقتصادی و ارزشی، در راستای بهبود شرایط استفاده می‌شود و همه نهادها و امکانات موجود بسیج می‌گردند و در تمامی مراحل و حوزه‌ها، تعالیم اسلامی و دینی، راهنمای عمل قرار می‌گیرد.

۳- روش‌شناسی

این پژوهش به‌لحاظ نوع در زمره پژوهش‌های کیفی قرار می‌گیرد که با استفاده از روش کتابخانه‌ای و تحلیل محتوای اسنادی انجام گرفته است. بر این اساس، ابتدا به روش تحلیل محتوا، از بین مقالات، ادبیات پژوهشی و اسناد بالادستی (بیانات مقام معظم رهبری)، مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی به‌همراه مضامین یا نشانگرهای آن‌ها، استخراج و در جداول جداگانه دسته‌بندی و تلخیص شده است. منظور از مبانی، زیرساخت‌ها و ارزش‌های اعتقادی و زیربنایی مربوط به اقتصاد مقاومتی است که در سطح کلان و کلی مطرح شده‌اند و وجود آن‌ها توجیه‌کننده و تسهیل‌کننده دستیابی به اهداف و رسالت اقتصاد مقاومتی است. منظور از اصول نیز راهبردها و سیاست‌های عملی و اجرایی برای تحقق مضامین و اهداف مستتر در اقتصاد مقاومتی است. این سطح بیشتر به حوزه عملیاتی و راهبردی اقتصاد مقاومتی اشاره دارد و کلیه افراد جامعه و دولت را دربر می‌گیرد. در ادامه به روش کتابخانه‌ای، با مراجعه به قرآن کریم، آیات مربوط به مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی، استخراج و در قالب جدول جداگانه ارائه شد. به‌منظور تسهیل و تحلیل بهتر، نتایج تحلیل‌ها در قالب سؤالات پژوهشی مطرح شده است.

۴- یافته‌ها

سؤال اول پژوهش: مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی همراه با مضامین آن‌ها چیست؟
واژه «اقتصاد مقاومتی» که اول‌بار از جانب رهبر معظم انقلاب مطرح شد، دارای چهار مؤلفه مهم است. این مؤلفه‌ها و مضامین آن‌ها را می‌توان در قالب جدول (۱) خلاصه کرد:

مؤلفه‌ها	مفهوم اقتصاد مقاومتی	کارویژه‌های اقتصاد مقاومتی	شرایط و الزامات اقتصاد مقاومتی	ظرفیت‌های موجود برای اقتصاد مقاومتی
مضامین	حفظ روند رو به رشد اقتصادی حتی در شرایط فشار کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد آسیب‌دیدگی و اختلال کمتر در مقابل ترندهای دشمنان	ایجاد مقاومت اقتصادی در برابر فشارها تضمین رشد اقتصادی در شرایط جنگ اقتصادی دشمن ممانعت از ایجاد اخلاص در رفاه عمومی جلوگیری از بیکاری عوامل تولید و ایجاد شرایط اشتغال کامل حل مشکلات مردم دلگرمی مردم به نظام اسلامی	استفاده از همه ظرفیت‌های دولتی و مردمی مردمی کردن اقتصاد تحول در وضعیت اقتصاد از طریق اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ توانمندسازی بخش خصوصی کاهش وابستگی به نفت جایگزینی درآمدهای نفتی با غیرنفتی بنیان‌گذاری کارهای اقتصادی بر مبنای دانش حمایت از تولید ملی فعال کردن واحدهای تولیدی کوچک و متوسط تعادل در مصرف و مدیریت مصرف مبارزه با مفساد اقتصادی مدیریت درست منابع ارزی مدیریت مصرف و فرهنگ‌سازی برای جلوگیری از اسراف استفاده حداکثری از زمان و منابع و امکانات حرکت بر اساس برنامه و پرهیز از تصمیم‌های آنی صیانت از وحدت و همبستگی	وجود امکانات و ثروت داخلی. مردم خوب منابع مالی موجود منابع انسانی موجود ملت جوان عدم بدهکاری جهانی محوریت تفکر دینی و جهت‌گیری دینی و اسلامی در حرکت کشور وجود مسئولان معتقد به مبانی اسلام و انقلاب امید به توفیق الهی برای دستیابی به پیشرفت محسوس و عدالت چشم‌گیر

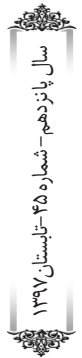
جدول (۱) مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی و مضامین آن‌ها (رحمان‌پور، حسن‌پور و نصر، ۱۳۹۵)

اطلاعات جدول (۱) نشان می‌دهد که تحقق اقتصاد مقاومتی مستلزم سه مؤلفه مهم است. آنچه به‌کارگیری این سه مؤلفه را قرین موفقیت می‌سازد، درک مفهوم اقتصاد مقاومتی مطابق با بیانات مقام معظم رهبری است. مفهوم اقتصاد مقاومتی، هم به مقابله با فشارها اشاره دارد، هم به کاهش آسیب‌ها و هم به حفظ روند روبه‌رشد اقتصادی. بر این اساس، کارویژه‌های اقتصادی، شرایط و الزامات اقتصاد مقاومتی و ظرفیت‌های

موجود برای اقتصاد مقاومتی، باید در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی به معنا و مفهوم بیان شده، به کار گرفته و سازماندهی شوند. در دسته‌بندی دیگر، مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی را می‌توان به دو مؤلفه مهم تقسیم کرد که در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی، نقش بسیار مهمی دارند. مضامین این دو مؤلفه که می‌توان آن‌ها را تحت عنوان «مبانی اقتصاد مقاومتی» دسته‌بندی کرد، در جدول (۲) نشان داده شده است.

Archive of SID

مضامین		مؤلفه‌ها
رصد و پایش سیاست‌ها، ابزارها و تکنیک‌های دشمن	جنگ نامتقارن اقتصادی	راهنمای اقتصادی
آفندهای دشمن		
پدافند در مقابل دشمن		
تأمین نظری و عملی بازوی اقتصاد مقاومتی		
اقتصاد کارآفرینی		
حفظ ارزش نیروی کار	حمایت از کار و سرمایه ایرانی	
نگاه صحیح به کار و کارگر و کارآفرین		
پرورش نیروی جهادی		
سیاست استغنائی داخلی		
حمایت از سرمایه و ثروت آفرینی	مردمی سازی اقتصاد	
نقش آفرینی بخش خصوصی		
الزام همکاری دوجانبه مردم و مسئولان		
اطلاعرسانی و نقد وضعیت موجود اقتصاد ملی	ارتقای تولید ملی	
مفهوم‌پردازی متناسب		
ارزش افزوده		
راهبردهای ارتقای تولید ملی		
مدیریت مصرف و جلوگیری از اسراف		
مفهوم‌پردازی جهاد و روحیه جهادی	جهاد اقتصادی	
برنامه‌ریزی جهاد اقتصادی		
ارکان حرکت جهادی		
توزیع عادلانه، هوشمندانه و هدفمند منابع و ثروت		
قطع وابستگی به نفت		
نگاه بلندمدت به صادرات و مدیریت واردات		
اقتصاد دانش‌بنیان اقتدار آفرین		
فرهنگ‌سازی ویژگی‌های نیروی جهادی در فرهنگ عمومی	زیرساخت فرهنگی	زیرساخت‌های اقتصاد مقاومتی
آگاه‌سازی و گفت‌وگو پیرامون اولویت‌های اقتصادی توسط نهادهای فرهنگی-رسانه‌ای		
شفافیت و عدالت در اطلاع‌رسانی		
فرهنگ‌سازی برای مصرف	زیرساخت اقتصادی	
استحکام معنویت و روح ایمان و تدین در جامعه		
اعتماد مسئولان به جوانان و بسترسازی برای ورود آنان به عرصه‌های کلان کار و پیشرفت		
حفظ اتحاد و انسجام ملی	سیاسی-اجتماعی	
دوری کشور و افکار عمومی از مسائل حاشیه‌ای		
رفع موانع تحقق تولید ملی	زیرساخت تحقق تولید ملی	
مبارزه با مفاسد اقتصادی		
قانون‌گذاری حمایتی		
فرهنگ‌سازی در حوزه تولید و مصرف داخلی		
ایجاد احساس امنیت		

خاصی است که مشارکت همه اقشار و همکاری دولت و ملت و بنگاه‌های اقتصادی کوچک و بزرگ را می‌طلبد. این امر با فراهم بودن زیرساخت‌هایی امکان‌پذیر است که در ابعاد فرهنگی، سیاسی-اجتماعی و تولید ملی قابل بررسی است. راهبردهای اقتصادی ضمن مقابله با تحریم‌ها و سیاست‌های سایر کشورها، به دنبال ترویج و گسترش تولید ملی با اتکا به نیروها و امکانات بومی است. در این راستا لزوم توسعه کارآفرینی و اقتصاد دانش‌بنیان با داشتن برنامه‌ریزی جهادی، شایان توجه ویژه متصدیان است. زیرساخت‌های اقتصاد مقاومتی نیز با فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی شفاف و با ترویج و استحکام معنویت و ایمان در بین همه مسئولان و مردم، در راستای رفع موانع و ایجاد شرایط لازم و مساعد، عمل می‌کند.

سؤال دوم پژوهش: مبانی اقتصاد مقاومتی مستخرج از آیات قرآن کدام است؟

در جدول (۳) آیه‌هایی از قرآن که بر مبانی و مضامین اقتصاد مقاومتی تأکید شده در بیانات مقام معظم رهبری، اشاره دارد. در هر مورد ابتدا مفهوم اصلی یا مبنا مشخص شده و پس از توضیح آن، به آیه متناسب با آن، ارجاع داده شده است.

جدول (۳) آیه‌هایی از قرآن مبتنی بر مضامین اقتصاد مقاومتی

آیه	توضیح	مبانی
رَبُّكُمْ الَّذِي يُزِيحُ لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ (اسراء، ۶۶): پروردگارتان کسی است که کشتی را در دریا برای شما به حرکت درمی‌آورد تا از نعمت او بهره‌مند شوید سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ» (جاثیه، ۱۳): او آنچه را در آسمان‌ها و آنچه را در زمین است، همه را از سوی خود مسخّر شما ساخته است	تمامی کائنات از جمله انسان، منابع و ابزارهای تولید، مخلوق خداوند علیم و حکیم هستند	تجلی توحید در اقتصاد
أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبَا» (بقره، ۲۷۵): خدا بیع را حلال کرده است و ربا را حرام. أَوْفُوا بِالْعُقُودِ (مائده، ۱): به پیمان‌ها (و قرارداده‌ها) وفا کنید	در احکام اقتصادی باید به بررسی پرداخت و از آن‌ها تبعیت کرد	تفقه در احکام اقتصادی

آیه	توضیح	مبانی
هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رُّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ» (ملک، ۱۵)؛ «او کسی است که زمین را رام کرد، بر شانه‌های آن راه بروید و از روزی‌های خداوند بخورید و بازگشت و اجتماع همه به سوی اوست	فعالیت‌های اقتصادی و مبادرت به بهره‌گیری از مواهب طبیعی برای تأمین معاش، می‌تواند یک عمل عبادی و مظهری از عبودیت خداوند متعال باشد	عملیات اقتصادی؛ مظهری از عبودیت
خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا» (توبه، ۱۰۳)؛ «از اموال آن‌ها صدقه‌ای (به‌عنوان زکات) بگیر تا به‌وسیله آن، آن‌ها را پاک‌سازی و پرورش دهی	عدالت در قرآن به‌معنای توان اقتصادی برابر در میان انسان‌ها است	جهاد اقتصادی همراه با عدالت
وَءَاتَوْهُمْ مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي «:أَنْتُمْ» (نور، ۳۳)؛ در آیه‌ای دیگر وَانْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِفِينَ فِيهِ» (حدید، ۷) که آیات مذکور توصیه به تلاش و جهاد اقتصادی و رشد اقتصادی دارد	در قرآن بر تلاش و پشتکار جهت اعتلای جامعه تأکید شده است	رشد اقتصادی
وَ مِنْ رُحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الْيَالَ وَالنَّهَارَ لَتَسْكُنُوا فِيهِ وَ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» (قصص، ۷۳)؛ «و از رحمت اوست که برای شما شب و روز را قرار داد تا هم در آن آرامش داشته باشید و هم برای بهره‌گیری از فضل خدا تلاش کنید و شاید شکر نعمت او را به‌جا آورید	سعی و تلاش در آیات قرآن در معانی مادی و معنوی به‌کار رفته است	سعی و تلاش مجاهده اقتصادی
هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رُّزْقِهِ» (ملک، ۱۵)؛ «او کسی است که زمین را برای شما رام کرد، بر شانه‌های آن راه بروید و از روزی‌های خداوند بخورید	هرکسی بنا به توانایی و شرایط محیط به اشتغال بپردازد	اشتغالات خاص اقتصادی
وَ لَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا» (نساء، ۵)؛ «و اموالتان را که خدا مایه قوام و برپایی [زندگی] شما گردانیده به سبک مغزان ندهید، ولی آنان را از درآمد آن بخورانید و لباس بپوشانید و با آنان به صورتی شایسته و پسندیده سخن گویند	اموال و دارایی افراد بهترین پشتوانه آن‌ها است	نقش دارایی‌ها در قوام زندگی اجتماعی

آیه	توضیح	مبانی
<p>مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى: «:» قَلِيلَةً وَ لِلرُّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَ مَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (حشر، ۷):</p> <p>«آنچه خدا از [اموال و زمین‌های] اهل آن آبادی‌ها به پیامبرانش بازگرداند، اختصاص به خدا و پیامبر و اهل بیت پیامبر و یتیمان و مستمندان و در راه‌ماندگان دارد، تا میان ثروتمندان شما دست‌به‌دست نگردد. و [از اموال و احکام و معارف دینی] آنچه را پیامبر به شما عطا کرد بگیرید و از آنچه شما را نهی کرد، باز ایستید و از خدا پروا کنید؛ زیرا خدا سخت‌گیر است</p>	<p>رعایت عدالت در همه شئون زندگی اجتماعی و فردی، موجب برکت زندگی افراد می‌شود. در حاکمیت اسلامی نباید انحصارات به وجود آید و عده خاصی از مردم تولید، توزیع یا مصرف را با وجود داوطلبان دیگر به خود اختصاص دهند و دیگران را از شرکت در فعالیت‌های اقتصادی بازدارند، لذا وجود مالیات‌های اسلامی برای آن است که می‌تواند مانع انحصار ثروت و گردش آن بین یک عده ثروتمند گردد</p>	<p>تأثیر جهاد اقتصادی و عدالت در توزیع بر گردش سرمایه</p>
<p>أَرَأَيْتَ الَّذِي يَكْذِبُ بِالذِّنِّ، قَدَّالِكُ» الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ، وَ لَا يَحْصُ عَلَى طَعَامِ الْمُسْكِينِ (الماعون، ۱-۳): «آیا دیدی آن‌که دین را باور نداشت، پس او همان است که یتیم را به حال خود رها نمود و برای اطعام بیچارگان تشویق و ترغیب ننمود؟</p>	<p>برداشتن فقر و افزایش توان مالی مردم عامل تقویت اقتصاد است</p>	<p>ریشه‌کنی فقر و استضعاف مالی</p>
<p>وَ لَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَ ارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَ اكْسُوهُمْ وَ قُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا (نساء، ۵):</p> <p>« و اموالتان را که خدا مایه قوام و برپایی [زندگی] شما گردانیده به سبک مغزان ندهید، ولی آنان را از درآمد آن بخورانید و لباس بپوشانید و با آنان به صورتی شایسته و پسندیده سخن گویند</p>	<p>بازداشتن غیرمتخصصان از تصرف در اموال و دخالت در برنامه‌های اقتصادی</p>	<p>نسپردن فعالیت‌های اقتصادی به ناهلان</p>
<p>وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (انعام، ۱۴۱): «زیاده روی نکنید که او اسراف‌کاران را دوست ندارد</p>	<p>پرهیز از اسراف در مال و زهد افراطی</p>	<p>مدیریت متعادل مالی</p>
<p>قَلْبُوا لَا كَانِ مِنَ الْفُرُونَ مِنْ قَلْبِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةً يَتَهُونَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتُّرُوا فِيهِ وَ كَانُوا مُجْرِمِينَ (هود، ۱۱۶):</p> <p>«پس چرا در میان امت‌هایی که پیش از شما بودند، مصلحتان دلسوز نبودند که [مردم را] از فساد در زمین بازدارند؟ مگر اندکی که [به سبب بازداشتن مردم از فساد] نجاتشان دادیم. و آنان که ستم کردند دنباله‌رو [و دل بسته] چیزی از نعمت و ثروت شدند که در آن به سرکشی و طغیان افتادند، و آنان گنهگار بودند</p>	<p>مفسدان به دنبال کسب مال از راه درست نمی‌روند و کوشش پی‌گیر در راه تنعم و تجمل و لذت‌طلبی می‌کنند تا جایی که نمی‌توانند خود را از این ذهنیت برهانند و در نتیجه دست به هر جنایتی برای رسیدن به مقصود می‌زنند</p>	<p>تأثیر منفی مفسدان اقتصادی</p>

آیه	توضیح	مبانی
<p>يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا (نساء، ۲۹)؛ «ای اهل ایمان! اموال یکدیگر را در میان خود به باطل [و از راه حرام و نامشروع] مخورید، مگر آنکه تجارقی از روی خشنودی و رضایت میان خودتان انجام گرفته باشد. و خودکشی نکنید؛ زیرا خدا همواره به شما مهربان است</p>	<p>اقتصاد ناسالم به هر طریقی که باشد سبب بحران اجتماعی می‌شود</p>	<p>تأثیر اقتصاد ناسالم بر بحران اجتماعی</p>

با تأمل در اطلاعات جدول (۳) می‌توان دریافت که در اسلام و قرآن، تأکید خاصی بر مبانی اقتصاد مقاومتی شده است. قرآن کریم با روشن نمودن بسیاری از اصول و قواعد در مناسبات فردی و اجتماعی و همچنین ارتباط صحیح با سایر دولت‌ها، شیوه درست فعالیت‌های اقتصادی خرد و کلان را مشخص کرده است و از هرگونه عاملی که مخل چنین ارتباطاتی باشد نهی کرده است. در قرآن کریم به اهمیت فعالیت‌های اقتصادی و لزوم اتخاذ سازوکارهای صحیح اقتصادی در راستای نیل به اقتصاد مقاومتی اشاره شده است.

«اقتصاد» از نظر آموزه‌های قرآنی «قوم جامعه» است؛ به این معنا که جامعه بشری با اقتصاد، برپا می‌ایستد؛ زیرا آنچه مردمان را حتی در نهاد کوچکی چون خانواده دور هم جمع می‌کند پاسخگویی به نیازهای آرامشی و آسایشی یعنی روحی و جسمی بشر است؛ زیرا انسان سعادت را در این دو اصل جست‌وجو و معنا می‌کند. خدای متعال در آیاتی همچون ۸۵ سوره اعراف و ۸۴ تا ۸۶ سوره هود، تأمین سعادت واقعی انسان را در سایه یکتاپرستی، سلامت امور اقتصادی و پرهیز از فسادانگیزی دانسته و در آیات ۳ و ۴۱ و ۴۳ و ۸۳ و ۱۷۷ و ۲۷۷ سوره بقره و ۳۹ سوره نساء و ۲ و ۳ سوره انفال و آیات دیگر، امور اقتصادی و معیشتی مردم را در جایگاهی مهم و در حد مسائل اعتقادی و عبادی قرار داده است. از نظر قرآن، اقتصاد تنها در حوزه امور مادی انسان و جامعه نقش ندارد، بلکه نقشی فراتر از آن می‌توان برای اقتصاد تعریف کرد. از همین رو خداوند بر نقش بهره‌مندی‌های اقتصادی در امور معنوی و معنویت تأکید می‌کند (توبه، ۷۵؛ صف، ۱۰ تا ۱۲). بر اساس آیات قرآنی، داشتن اقتصاد مقاومتی

همانند اقتصاد قوام‌بخش، ضروری و لازم برای جامعه اسلامی است. از جمله مهم‌ترین آیاتی که می‌تواند این وجوب و ضرورت را بیان کند، آیه ۲۸ از سوره توبه است. خداوند در این آیه نه تنها نیازمندی اقتصادی جامعه اسلامی را عامل وابستگی جامعه و ذلت و خواری آن می‌داند بلکه قطع وابستگی اقتصادی به بیگانگان را مورد تشویق قرار داده است و نسبت به کسانی که نگران اختلال نظام اقتصادی خود پس از قطع رابطه با مشرکان و دشمنان هستند، یادآور می‌شود که چنین امری نه تنها اختلالی به وجود نمی‌آورد بلکه باعث رونق اقتصادی و شکوفایی آن می‌شود و رشد و پیشرفت اقتصاد ملی را سبب خواهد شد. خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَ إِن خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِن شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (۲۸، توبه)؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، حقیقت این است که مشرکان ناپاک‌اند، پس نباید از سال آینده به مسجدالحرام نزدیک شوند و اگر در این قطع رابطه از فقر بیمناکید، به زودی خدا اگر بخواهد- شما را با فضل خویش بی‌نیاز می‌گرداند که خدا، دانای حکیم است».

سؤال سوم پژوهش: اصول اقتصاد مقاومتی مستخرج از آیات قرآن کدام است؟

جدول (۴) اصول اقتصاد مقاومتی در قرآن کریم

نمونه	توضیح	اصول
<p>مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ كِي لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ حشر، ۷</p>	<p>در حوزه انفال، همگان از حقوق برابر برخوردارند و کسی نمی‌تواند آن را به نفع خود یا گروه و جناح و حزبی مصادره کند</p>	<p>توزیع عادلانه ثروت</p>

اصول	توضیح	نمونه
کار اقتصادی و ارزش افزوده	ثروت به تنهایی نمی‌تواند تولید ثروت کند مگر آنکه عمل اقتصادی در کنار آن باشد. از نظر قرآن یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌ها و تکالیفی که انسان برعهده دارد، کارکردن است	و هُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَ تَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلًا مَلْبَسًا وَ تَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَ تَلْتَبِعُونَهَا مِنْ قُدْبِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (نحل، ۱۴)؛ و اوست که دریا را رام و مسخر کرد تا از آن گوشت تازه بخورید، و زینتی را که می‌پوشید از آن بیرون آورید و در آن کشتی‌ها را می‌بینی که آب را می‌شکافند [تا شما را برای حمل کالا، تجارت و داد و ستد جابجا کنند] و برای اینکه از فضل واحسان خدا طلب کنید و [در نهایت] به سپاس‌گزاری خدا برخیزید
عدالت خدماتی در توزیع	پس‌ازآنکه ثروت خدادادی با کار اقتصادی به کالایی با ارزش افزوده تبدیل شد، باید در توزیع و در مرحله خدمات نیز عدالت رعایت شود	وَ لَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَ أَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَ الْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تَكْلَفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَ إِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَ لَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَ يَعْهَدِ اللَّهُ أَوْفُوا دَلِكُمْ وَ صَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ - انعام، ۱۵۲
کردش آزاد ثروت	ثروتی که در اختیار جامعه است، باید به‌گونه‌ای باشد که در اختیار همه افراد جامعه قرار گیرد و همواره در جریان و گردش باشد	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن كَثِيرًا مِنَ الْغُبَارِ وَ الرُّهْمَانِ لِيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ - توبه، ۳۴ مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِيذِي الْقُرْبَىٰ وَ الْيَتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ - حشر، ۷
خود اتکالی	جامعه باید به داشته‌های خود اتکا کند. وقتی اقتصاد به خودکفایی برسد آن زمان دیگر تحت تأثیر فشارهای اقتصادی، شکست نمی‌خورد و می‌تواند دوام آورد	وَ لَا تَتَّبِعُوا السُّبْحَاءَ أَمْوَالِكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَ ارزُقُوهُمْ فِيهَا وَ الْكُسُوفُومُ وَ قُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا - نساء، ۵
قناعت	قناعت یکی از اصول مهم است که به مقاوت و مدیریت مصرف اشاره دارد. قناعت به معنای چشم‌پسیری و بسنده کردن به داشته‌های خود است	وَ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفِثَنَّهُمْ فِيهِ وَ رِزْقٌ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ أَبْقَى - طه، ۱۳
مصرف بهینه	مصرف باید به‌گونه‌ای باشد که نیازها را به‌درستی برآورده سازد و ثروت و کالا را حفظ کند	وَ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَ غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَ النَّخْلَ وَ الرَّزْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَ الرِّيَاسُونَ وَ الرِّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَ غَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَ آتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ - انعام، ۱۴۱

بررسی مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی از دیدگاه قرآن

اطلاعات جدول (۴) نشان می‌دهد که اصول اقتصاد مقاومتی نیز در قرآن به بهترین شکل، مورد بحث و تأکید قرار گرفته است. رعایت اصول مذکور موجب می‌گردد تا مبانی و مضامین اقتصاد مقاومتی به خوبی پیاده‌سازی و حفظ و توسعه یابد و ضمن جلوگیری از هدر رفتن و انحصار منابع و ثروت، توزیع عادلانه آن در دستور کار قرار گیرد. آنچه به‌عنوان یکی از زیربناهای تولید ثروت و اقتصاد قوی به‌شمار می‌رود، کار و کسب روزی حلال متناسب با توانایی‌ها و استعداد های افراد است.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

مفهوم اقتصاد مقاومتی در سیاست‌های اقتصادی کشورها، جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است و بیشتر کشورها در اسناد بالادستی و مرجع خود به آن اشاره نموده‌اند. در ایران نیز با الهام از بیانات مقام معظم رهبری، این مفهوم مورد توجه جدی قرار گرفته است. پژوهش حاضر نیز با هدف بررسی مضامین اقتصاد مقاومتی در آیات قرآن انجام گرفت. نتایج سؤال اول حکایت از آن داشت که اقتصاد مقاومتی دارای مبانی و اصول خاص خود است که تحقق اهداف آن مستلزم تبعیت از آنهاست. مطابق جدول (۱) مبانی، به ملزومات زیربنایی تحقق رسالت اقتصاد مقاومتی اشاره دارد که بیشتر جنبه کلی، همگانی و کلان دارد. در این زمینه همان‌گونه که اطلاعات جدول (۳) نیز نشان داد، آیات قرآن به تقویت بنیه‌های اخلاقی و اعتقادی در فعالیت‌های اقتصادی توجه ویژه‌ای دارد و توصیه‌های زیادی نموده است. این توصیه‌ها هم جنبه ایجابی دارند و هم سلبی. به عبارت دیگر، در برخی آیات، افراد، اجتماع و دولت‌ها مکلف شده‌اند تا برای دستیابی به اهداف اقتصادی، به اشتغال و انجام فعالیت‌های مفید و سالم اقدام کنند و در برخی آیات نیز انجام فعالیت‌های مضر و فاسد به حال افراد و اجتماع، نهی شده است.

در بخش اصول نیز، نتایج پژوهش نشان داد که برای تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی باید در حوزه عملی و مناسبات و مراودات اقتصادی، افراد و دولت‌ها، از راهبردها و

دستورالعمل‌های ویژه‌ای تبعیت کنند تا فعالیت‌های اقتصادی با هدفمندی و صحت لازم انجام شود. بر اساس اطلاعات جدول (۴) در آیات مختلف به لزوم عدالت، خوداتکایی، مصرف بهینه و پرهیز از اسراف سفارش شده است. بر اساس آموزه‌های قرآنی، اقتصاد جامعه باید بر عنصر اقتصاد مقاومتی شکل گیرد تا هم از نظر درونی قوام‌بخش باشد و هم از نظر بیرونی بتواند در برابر فشارهای گوناگونی چون خشک‌سالی، زلزله، جنگ و تحریم مقاومت کند.

بر اساس آیات قرآنی داشتن اقتصاد مقاومتی همانند اقتصاد قوام‌بخش، ضروری و لازم برای جامعه اسلامی است. جامعه اسلامی نه تنها باید دارای اقتصادی سالم و شکوفا و قوام‌بخش باشد، بلکه باید دارای اقتصادی مقاومتی باشد که آن را از بدخواهی دشمنان حفظ کند و اجازه ندهد تا افراد جامعه در برابر دشمنان خوار شوند. خدای متعال در آیه ۶۰ از سوره انفال می‌فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ...»؛ این آیه تأکید دارد که هر چه می‌توانید قوت و توان خود را افزایش دهید و زمینه‌های استعداد و مقاومت را در جامعه اسلامی فراهم کنید، این آیه باید سرلوحه اقتصاد مقاومتی باشد، در قرآن و حدیث، عبارات فراوانی در مورد جهاد اقتصادی آمده است که در آن‌ها موضوع عزت اسلام و مسلمانان محوریت دارد. عزت از منظر قرآن کریم به معنای شکست‌ناپذیری است و ملت عزیز، ملتی است که مقاومت و پایداری می‌کند و می‌تواند فشارها را تحمل کند تا به سربلندی دست یابد. مفاد این آیه، با توجه به توصیف امت اسلام با جمله «... فَاسْتَعْلَظْ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ...» (فتح، ۲۹) - به مفهوم نیرومندی و بر پای خود ایستادن - قدرت یافتن مسلمانان و رسیدن آنان به درجه‌ای از شکوه و عظمت که دشمنان اسلام تاب تحمل آن را نداشته باشند. به‌طور حتم تا چنین هدفی در عملیات اقتصادی منظور نگردد و مسلمانان خود را از نقش پیرو و دنباله‌رو بیرون نیاورند، نه تنها در صحنه اقتصاد، پیوسته شکست می‌خورند، بلکه در اخلاق و فرهنگ که منشأ هرگونه شکست مادی و معنوی دیگر است، شاهد سقوط قطعی خود خواهند بود. در نتیجه مسلمانان باید

اقتصادی خودکفا و غیرمتکی به غیر داشته باشند و اقتداری که به دنبال آن هستند باید هم اقتدار سیاسی، هم اقتدار نظامی و هم قدرت اقتصادی و هم غنای فرهنگی باشد.

به طور کلی، از بررسی مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی در قرآن می‌توان نتیجه گرفت که اقتصاد مقاومتی صرفاً طرح یا برنامه‌ای از سوی دولت نیست که برداشت‌های ضدونقیض از آن شود و در نتیجه از مشارکت همگانی و جدی دولت و ملت برخوردار نباشد، بلکه موضوع اقتصاد و به‌ویژه مؤلفه‌ها یا اقتصاد مقاومتی از جمله زمینه‌هایی است که در قرآن با صراحت و در آیات مختلف به آن سفارش شده است. اگرچه عنوان و قالب مطرح کردن آن به‌گونه‌ای دیگر بوده است، اما با مطالعه مضامین و نشانگرهای آن می‌توان دریافت که آنچه در قرآن در زمینه‌های اقتصادی سفارش شده است، همان نکات ظریف و مهمی است که در اقتصاد مقاومتی نیز وجود دارد. مبارزه با فساد و احتکار و ربا و بهره‌برداری‌های شخصی و رانت‌خواری^۱، لزوم اشتغال مناسب و عادت نکردن به بیکاری، اسراف نکردن، لزوم رعایت عدالت در تولید و توزیع ثروت، از جمله سفارشات است که به کرات و با تأکید فراوان در آیات آمده‌اند که از نشانگرهای مهم تحقق اقتصاد مقاومتی نیز به‌شمار می‌روند. این مهم در بیانات مقام معظم رهبری در نام‌گذاری سال‌های ۱۳۹۵، ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به عنوان‌هایی که به نشانگرهای اقتصاد مقاومتی اشاره دارد، به‌خوبی مورد توجه قرار گرفته است. البته برای تحقق کامل آن، راه سخت و طولانی در پیش است که با تبعیت از آموزه‌های قرآن و تدوین برنامه‌های اقتصادی قوی و کارشناسانه و اجرای متعهدانه و مسئولانه آن‌ها، می‌توان در مسیر تحقق آن گام برداشت. چنانچه نارسایی‌ها و کاستی‌هایی نیز وجود دارد، به دلیل کم‌کاری و یا عمل خلاف واقع مسئولان و مردم است و نه به دلیل ناکافی و یا ناصحیح بودن آیات و اسناد بالادستی؛ به‌عبارت‌دیگر یا دولت با مفاسد برخورد مناسب نداشته است و یا سیاست‌های دولت به‌گونه‌ای زمینه فساد برخی

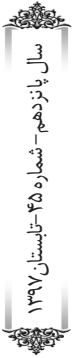
۱. «رانت» از واژه فرانسوی «Rente» گرفته شده است و درآمدی است که از فرصت‌ها و موقعیت‌های برتر به دست آمده باشد؛ ثروت حاصل‌شده از کار غیرتولیدی و بادآورده (فرهنگ فارسی معین) و یا امتیازی انحصاری است که به دور از هرگونه رقابت نصیب برگزیدگانی می‌شود.

از افراد سودجو را فراهم ساخته است. البته تحریم‌های خصمانه و ظالمانه سایر کشورها، مسیر اجرای اقتصاد مقاومتی را با چالش‌های جدی مواجه ساخته است؛ از این رو فقط بهره‌گیری از توانمندی‌های بومی و داخلی می‌تواند راه برون‌رفت از آن باشد. از اینجا معلوم می‌شود که سال جاری با عنوان «سال حمایت از کالای ایرانی» به‌درستی از طرف مقام معظم رهبری نام‌گذاری شده است.

منابع

- قرآن مجید، ترجمه حسین انصاریان (۱۳۹۳). تهران: انتشارات سازمان دارالقران کریم.
- اسدی، علی (۱۳۹۳). «نظام اقتصاد اسلامی الگویی کامل برای اقتصاد مقاومتی». فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، سال دوم، شماره ۵، صص: ۲۵-۳۹.
- تراب‌زاده جهرمی، محمدصادق و سید علیرضا سجادیه و مصطفی سمیعی نسب (۱۳۹۲). «بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای». فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، شماره ۳۲، صص: ۳۱-۴۶.
- رحمان‌پور، محمد و عصمت حسن‌پور و احمدرضا نصر (۱۳۹۵). «بررسی برنامه درسی ملی ایران در ارتباط با مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی از دیدگاه صاحب‌نظران». فصلنامه مطالعات ملی، سال ۱۷، شماره ۱، صص: ۳-۲۱.
- رحمان‌پور، محمد و احمدرضا نصر و سید علی سیادت (۱۳۹۴). «بررسی رابطه مبانی و اصول برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران با مضامین اقتصاد مقاومتی به منظور پیشنهاد برنامه درسی مطلوب». فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، سال نهم، شماره ۳۱، صص: ۴۱-۶۰.
- سیف، الله‌مراد (۱۳۹۱). «الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران (مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری)». فصلنامه آفاق امنیت، سال پنجم، شماره ۱۶، صص: ۵-۲۲.
- فشاری، مجید و جواد پورغفار (۱۳۹۳). «بررسی و تبیین الگوی اقتصاد مقاومتی در اقتصاد ایران». مجله اقتصادی، شماره ۵ و ۶، صص: ۲۹-۴۰.
- نریمانی، میثم و حسین عسکری (۱۳۹۲). اقتصاد مقاومتی: مبانی و راهبردها. تهران: سازمان بسیج دانشجویی.

- Briguglio, L. and Stephen, P. (2011). "Growth and Resilience in East Asia and The Impact of the Global Recession", Available at: <http://www.um.edu.Mt>.
- Briguglio, L. and Gordon, C., and Nadia, F. and Stephanie, V. (2008). Profiling Economic Vulnerability and Resilience in Small States: Conceptual Underpinnings Economics Department, University of Malta., Available at: <http://www.um.edu.Mt>.

- Rose, A. (2008). Defining and Measuring Economic Resilience to Disasters, Disasters Prevention and Management. 13, (4): Available at:<http://insct.syr>.